

Journal of Analytic Divinity
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jad>
E-ISSN: 2602-3792
7/1 (2023), 9-28.

Üreme Turizmi Yoluyla Kadınların Nesneleştirilmesi -Dinî Perspektiften Bir Değerlendirme-

Objectification of Women through Reproductive Tourism - An Evaluation from a Religious Perspective

Ülfet Görgülü

Prof. Dr. Ankara Hacıbayram Ün., İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü
Prof. Ankara Hacıbayram University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, Ankara/Türkiye
E-posta: ulfet.gorgulu@hbv.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-1056-825X

Zekiye Demir

Prof. Dr. Ankara Yıldırım B. Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
Prof. Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Philosophy and Religious Sciences, Ankara/Türkiye
E-posta: zdemir@aybu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-4009-7751

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 31 Ocak/January 2023
Kabul Tarihi / Date Accepted: 6 Nisan/ April 2023
Yayın Tarihi / Date Published: 11 Nisan/April 2023
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Yaz-Erken Görünüm/Summer-Early View
DOI: jad.1266651

Cite as / Atıf: Görgülü, Ülfet-Demir, Zekiye. "Üreme Turizmi Yoluyla Kadınların Nesneleştirilmesi -Dinî Perspektiften Bir Değerlendirme-". *Journal of Analytic Divinity*, 7/1, 2023, 9-28.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Ülfet Görgülü-Zekiye Demir)

Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Yazar Katkıları / Author Contributions: Ülfet Görgülü % 55-Zekiye Demir % 45

Web: <http://dergipark.org.tr/jad> | **e-mail to:** editorjand@gmail.com

Öz

Yardımla üreme teknolojileri aracılığıyla başkasına ait rahim ve/veya üreme hücresini kullanmak isteyen kişilerin bu uygulamaların serbest olduğu ülkelere seyahatleri “üreme turizmi” olarak adlandırılmaktadır. Taşıyıcı annelik ya da yumurta satışı üreme turizmi yoluyla ticari bir sektöre dönüşmüş durumdadır. Taşıyıcı annelik yapan ya da yumurtalarını satan kadınlar genellikle ekonomik nedenlerle bu işe girişmektedirler. Üreme turizminin başat aktörü olan bu kadınlar hem fiziksel yönden hem psikolojik ve duygusal açıdan istismar edilmektedir. Taşıyıcı annelik yapan kadınların bebekle duygusal bağ kurulumu istenmemekte, üzerlerinde psikolojik baskı oluşturulmaktadır. Üreme hücresini satan kadınların fiziksel ve mental özelliklerinin ilgili mecralarda reklam aracı olarak pazarlandığı görülmektedir. Uygulamada “alan razı, satan razı” durumu var gibi görünse de yumurta satışı, özünde kadını değersizleştiren, fiziksel özelliklerine göre kıymet biçilen bir nesneye dönüştürmektedir. Ayrıca bu kadınlar rahimlerinin gebeliğe hazırlanması veya yumurtalarının olgunlaşması için yüksek oranda hormona maruz bırakılmaktadırlar. Bunun sonucunda sağlıklarının bozulma riskiyle karşılaşmaktadırlar. Bu çalışmada üreme teknolojileri ve turizmi, kadınların nesneleştirilmesine yol açması açısından ele alınmış ve dinin genel ilkeleri perspektifinden kritiğe tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yardımla Üreme, Tüp Bebek, Üreme Turizmi, Canın Korunması, Mahremiyet, Din.

Abstract

The travel of people who want to use others' uterus and/or reproductive cells through assisted reproductive technologies is called “reproductive tourism”. Surrogacy or egg sales have turned into a commercial sector through this way of tourism. Women who sell their eggs or become surrogate mothers generally engage in this business for economic reasons. They are the main actors of reproductive tourism and abused both physically, psychologically and emotionally. It is not desired to have an emotional connection between surrogate mothers and their baby. Hence, they face psychological pressure. The physical and mental characteristics of women who sell their reproductive cells are marketed in the relevant channels as an advertisement tool. Although there seems to be a situation of “happy buyer, happy seller” in practice, the sale of eggs devalues woman by turning her into an object that is only valued by the physical characteristics. In addition, these women are exposed to high levels of hormones to prepare their wombs for pregnancy or for the maturation of their eggs, which significantly threatens their health. This study discusses the reproductive technologies and tourism in terms of the objectifying woman and criticizes them from the perspective of general principles of the religion.

Keywords: Assisted Reproduction, IVF, Reproductive Tourism, Life Protection, Privacy, Religion.

Giriş¹

Dinlenmek, gezmek, görmek gibi çeşitli amaçlarla, yaşanılan yerin dışına yapılan geziler turizm olarak adlandırılır. Turizmin amacı da sınıflaması da oldukça çeşitlidir. Turistin amacına ve durumuna, gidilecek yerin özelliğine göre turizmin çeşitli türlerinden söz edilebilir. Çoğu kez amaç ve sınıflamanın birbiriyle örtüştüğü görülür. Genel olarak turizmin ya da turistin amaçlarına bakıldığında yelpazenin çok geniş olduğu görülür; eğlenme, dinlenme, kültür, sağlık, merak, ziyaret, eğitim, iş, spor, inanç, alışveriş, doğum, üreme şeklinde liste uzar gider. Bu amaçlardan ikisi doğrudan kadın ile ilgilidir. Bunlardan birisi olan doğum turizmi, kadınların özellikle doğum yapmak ve doğacak bebeğin doğum yaptığı ülkenin vatandaşı olmasını sağlamak için gerçekleştirilen turizmdir. Diğeri ise bu çalışmanın da doğrudan konusu olan ve yardımla üreme teknolojilerinden yararlanmayı amaçlayan üreme turizmidir.

Yardımla üreme (tüp bebek) teknolojilerinin uygulanmasında, çok sayıda embriyo üretilmesi, üretilen bu embriyoların genetik teşhisle elemeye tabi tutulması ve imha edilmesi gibi ahlaki açıdan tartışılmakta olan sonuçlarla karşılaşmaktadır. Bunların yanı sıra söz konusu teknolojinin dünya genelinde “üreme turizmi” olarak bilinen ve çeşitli sorun alanlarına zemin oluşturan bir yönü de bulunmaktadır. Üreme turizminin yol açtığı problemlerden biri kadınların değersizleştirilmesi olgusudur. Rahim ya da yumurtalığı olmamak, yumurta rezervinin yetersizliği, genetik bozukluklar, erken menopoz, kanser tedavileri ve ileri yaş gibi farklı nedenlerle çocuk dünyaya getiremeyen kadınlar bir başka kadının yumurtasını veya rahmini kullanarak çocuk sahibi olmayı talep edebilmektedirler.

Gebelik için başka bir kadının rahminin kullanılması taşıyıcı annelik olarak isimlendirilmekte, bu işleme gönüllü olarak katılan ya da ücret karşılığı rahmini kiralayan kadının, anlaşma gereği doğumdan sonra bebeği biyolojik ailesine teslim etmesi istenmektedir. Öte yandan tüp bebek uygulamasında ya da embriyo araştırmalarında kullanılmak üzere kadınların üreme hücrelerini satışları da söz konusu olabilmektedir. Rahimlerini kiralayan ya da yumurtalarını satan kadınların bu işe genellikle ekonomik nedenlerle giriştikleri yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur. Bunun yanında kadınların yoksulluk sebebiyle kendi aileleri tarafından taşıyıcı anne olmaya zorlandıkları örnekler de mevcuttur.

Günümüzde rahim kiralama veya yumurta satımı/alımı için dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşayan kişiler arasındaki bağlantılar ticari bir ağa ve üreme turizmine dönüşmüş durumdadır. Üreme turizmi yoluyla kadın bedeninin sömürülmesi ve kadının araçsallaştırılması problematiğini ele almayı hedefleyen bu çalışmada öncelikle üreme turizminin ne anlama geldiği üzerinde durulacak, uygulamadan örnekler ortaya

¹ *Bu makale yazarların, INCSOS Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde, “Yardımla Üreme Teknolojileri Eliyle Kadınların Nesneleştirilmesi Problematigi” başlığıyla sundukları bildiriden hareketle hazırlanmıştır.

konacaktır. Ardından üreme turizminin kadınlar açısından doğurduğu problem alanlarına değinilecek ve konu dinin temel ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılacaktır. Üreme turizmi çerçevesinde kadınların sömürülmesini dinî perspektiften ele alması çalışmanın özgün yönünü oluşturmaktadır.

Olay ve olgu hakkında bilgi üreten, bilgi üretirken gözlem, mülakat, doküman inceleme gibi çeşitli araçlar kullanan nitel araştırma yöntemi ile yapılan bu çalışmada, yazılı doküman inceleme tekniği kullanılmıştır. Üreme turizmi ile ilgili tez, makale, gazete kupürü gibi çok sayıda yazılı literatür mevcuttur. Bu makalede İngilizce ve Türkçe yazılı dokümanlardan yararlanılmıştır.

1. Üreme Turizmi

Bilimsel ve teknolojik gelişmeler sağlık sektöründe de etkili bir şekilde kendini göstermektedir. Günümüzde birçok hastalığın ve yetersizliğin bu bilimsel ve teknolojik gelişme ile aşılması söz konusudur. Kişiler ve aileler birçok sebebe bağlı olarak sağlık sektöründeki gelişmelerden faydalanma talebinde bulunmaktadır. Bunlardan birisi de çocuk sahibi olamayanların başvurduğu taşıyıcı annelik ve yumurta donasyonu uygulamasıdır. Boyutları yaşadıkları sınır ötesine geçen bu uygulamalardan faydalanmak sağlık turizminin bir alt dalı olarak üreme turizmi adı altında tartışmalı biçimlerde yer almaktadır.

Üreme turizmi, bulunduğu yerdeki yasal kurallar nedeniyle yardımla üreme yöntemlerinden yararlanamayan -ya da kısıtlamalarla karşılaşan- kişilerin, istedikleri türde yardımla üreme desteği alabilecekleri başka bir yere seyahat etmeleri anlamında kullanılan ve bu maksatla yapılan ulusal ya da uluslararası tüm yolculukları kapsayan² bir tabirdir. Kısaca, üreme turizmi taşıyıcı anneliğin ve yumurta alım/satımının serbest olduğu ülkelere seyahat anlamına gelmektedir.

Batı ülkelerinde çoğunlukla anonim yumurta satışı yani alıcı ve satıcının birbirini tanımaması şekli tercih edilmektedir. Hollanda'da olduğu gibi yumurta donörlerini ailelerin kendilerinin bulmasını gerekli gören, anonim bağışın kabul edilmediği uygulama örnekleri de bulunmaktadır.³

Üreme turizmi çerçevesinde taşıyıcı anneliğin yasal olup olmaması açısından ülkelerin durumuna bakıldığında; Gürcistan, İsrail, Ukrayna, Rusya, gibi ülkeler ile ABD'nin Kaliforniya eyaleti ticari taşıyıcı anneliğin yasal olduğu ülkelerin başında gelmektedir. Yılda yaklaşık 25.000 civarı kadının üreme turizmi nedeniyle sınır ötesi

² Guido Pennings, "Reproductive Tourism As Moral Pluralism in Motion", *Journal Medical Ethics* 28 (2002), 337. Yazar, turizm kelimesinin eğlence anlamı çağrıştırması nedeniyle bu yolculuklar için kullanımını eleştirse de bunun artık kabul görmüş bir ifade olduğunu da vurgulamaktadır.

³ D. Van Berkel vd., "Becoming a Mother By Non-Anonymous Egg Donation: Secrecy and The Relationship Between Egg Recipient, Egg Donor and Egg Donation Child", *Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology* 28/2 (2007), 97-104.

seyahat ettiği düşünülmektedir.⁴ Ticari taşıyıcı annelik için Hindistan, Nepal, Meksika gibi az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler özellikle tercih edilmektedir. Hollanda, Belçika, Danimarka, Macaristan gibi bazı ülkelerde ise sadece ücretsiz taşıyıcı anneliğe izin verilmektedir. Buna karşın Almanya, İspanya, İtalya, İsviçre, Norveç, İsveç, Avusturya, Mısır, Suudi Arabistan gibi ülkelerde taşıyıcı annelik uygulaması tamamen yasaktır.⁵

Yumurta satışına yasallık açısından bakıldığında; İspanya, Ukrayna, Çek Cumhuriyeti, Kuzey Kıbrıs yumurta satışının en fazla gerçekleştiği ülkelerin başını çekmektedir.⁶ Buna karşılık İngiltere, Kanada, Avustralya, Fransa, Almanya, İsrail gibi ülkeler yumurta satışının yasak olduğu ülkelerdendir.⁷

Ülkemizde hem taşıyıcı annelik hem üreme hücrelerinin bağışı/satışı yasaktır. Bu nedenle kimilerince destinasyon yakınlığı sebebiyle, özellikle Kuzey Kıbrıs ve Gürcistan bu amaçla en sık gidilen ülkelerin başında gelmekte gerek yumurta satışı gerek taşıyıcı annelik uygulamaları üreme turizmi yoluyla gerçekleştirilmektedir.

2. Üreme Turizminin Kadın Açısından Doğurduğu Sonuçlar

Üreme teknolojilerinin kullanımı ve yaygınlaştırılması ile “kadının kurtuluşunun karnından başlaması” 1960 ve 70’li yıllarda radikal feminist söylemin temalarından biriydi.⁸ Bu söylemle kastedilen; teknolojinin yardımı ile doğurmak istemeyen kadının gebe kalmaması, istem dışı gebelik oluştuysa bunu tahliye ettirebilmesi, anne olmayı arzu ediyor fakat doğum yapmak istemiyorsa gebelik ve doğumun sıkıntılarını yaşamadan taşıyıcı anne aracılığıyla bu arzusuna ulaşabilir olması gibi hususlardır. Kadının cinselliği ve anneliği nedeni ile zorunlu olarak ev içi yaşama bağlı olmasının neticesinde erkeklerle kıyaslandığında toplumda ikinci sınıf olarak görülmesinin ortadan kalkmasına ve kurtuluşuna vesilelerden biri olacağı düşünülen üreme teknolojilerinin süreç içinde bir turizm sektörüne dönüşeceği, beraberinde kadınlar için bir dizi sorun yaratacağı düşünülememiştir.

Yardımla üreme teknolojilerinin ve üreme turizminin bu sektördeki kadınlar üzerinde yol açtığı olumsuz etki alanlarını; ticari sömürü, fiziksel metalaştırma, biyolojik ve ruhsal sağlığı tehdit olmak üzere üç yönden ele almak mümkündür.

⁴ Naranbhai Patel vd., “Insight Into Different Aspects of Surrogacy Practices”, *Journal of Human Reproductive Sciences* 11/3 (2018), 212-218.

⁵ Özgür Kuş, Gamze Özbek Güven, “Üreme Turizmi ile Yaygınlaşan Taşıyıcı Annelik Üzerine Etik Bir Değerlendirme”, *Türkiye Biyoetik Dergisi* 8/2 (2021) (126-133), 128.

⁶ “IVF and Egg Donation Abroad - 9 most popular destinations in 2021” <https://www.eggdonationfriends.com/ivf-egg-donation-abroad-the-most-popular-destinations/> (erişim 8 Şubat 2022)

⁷ Radhika Rao, “Coercion, Commercialization, and Commodification: The Ethics of Compensation for Egg Donors in Stem Cell Research”, *Berkeley Technology Law Journal* 21/3 (July 2006), 1056.

⁸ Zekiye Demir, *Modern ve Postmodern Feminizm* (Bursa: Sentez Yayıncılık, 2014) 70.

2.1. Ticari Sömürü

Sömürü; istismar, kötüye kullanma, başkalarının güçsüzlüklerinden yararlanarak onlara ait değerlere el koyma, bir olgunun, nesnenin ve değerinin politik, ekonomik veya ticari çıkar sağlamak amacı ile kullanılması anlamlarına gelen bir kavramdır.⁹ Çeşitli gerekçelerle gerçekleştirilen sömürü eyleminde, sömürülen bir kaynak olabileceği gibi bir kişi de olabilir.

Üreme turizmiyle ilgili sosyal medya ilanları incelendiğinde, örneğin taşıyıcı annelik yapmak isteyen kadınların genel olarak bu işi, maddi sıkıntı yaşamaları nedeniyle seçtikleri görülmektedir.¹⁰ Başkalarının -genellikle de zengin çiftlerin- embriyolarını rahimlerinde taşıma ve doğurmalarına karşılık bu kadınlara çeşitli miktarlarda ücret ödenmekle, söz konusu kadınların ticari istismara konu edildikleri anlaşılmaktadır.

Aynı şekilde yumurta donörü olmak üzere Kıbrıs'a giden kadınlarla yapılan bir röportajda yaşanan ekonomik sıkıntıların kadınlar tarafından üreme hücrelerini vermelerinin gerekçesi olarak gösterilmiştir.¹¹ Dolayısıyla adına bağış denilse de bu kadınlar yumurtalarına karşılık belli meblağlar almaktadırlar. Örneğin ABD'de yumurtaların 5000-100.000 dolar arası bir pazarının olduğundan bahsedilmekte¹², her yıl 40.000'den fazla bebeğin donör gametlerle dünyaya geldiği belirtilmektedir.¹³

Yumurta bağışının yasal olduğu Güney Afrika'da kadınlara yumurtaları için üst limit olarak 7000 R (rand) ödeme yapılması belirlenmiştir. Konu hakkında bir araştırmada yumurta bağışçılarının büyük kısmı bunu kısır kadınlara yardım etmek amacıyla yaptıklarını belirtmiş olsalar da 7000 R ücreti az buldukları ve ortalama yüzde altmış arttırılması talebinde buldukları görülmektedir.¹⁴

⁹ Ömer Demir - Mustafa Acar, "Söylem", *Sosyal Bilimler Sözlüğü* (Konya: Letarür Akademia, 7. Basım, 2020), 274.

¹⁰ Örnekler için bkz. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/3-defa-cocuk-aldirdim-keske-aldirmasaydım-satardım-tek-tek-anlattılar-parası-batsın-2836285> (erişim 25 Ağustos 2022)

¹¹ Üniversite öğrencisi D. K. "Paraya ihtiyacım vardı. Ailemden ayrı yaşıyorum. Ekonomik durum iyi olsa elbette vermem. Aslında zor ve sancılı bir süreç. 3 çocuğum var ama hiç birini tanımıyorum. Merak ediyorum aslında bana benziyorlar mı diye. Sanırım ilki doğdu. Diğer ikisi annelerinin karnında. Merak etmemem gerekiyor, bunu kabul ederek başladım ama yine de kız mı erkek mi olacak diye düşünüyorum. Görsem belki dayanamaz sarılır ve ayırlamayabilirim. Boyumu ve kilomu net gösteren makyajsız resimlerimi istiyorlar. Sanırım ailelere gösteriyorlar. Fiziksel özelliklerim güzel olduğundan diğer kızlardan daha fazla ücret alıyorum." itirafında bulunmaktadır. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kibrista-yumurtalarini-satan-dilaranin-yolculuguna-eslik-ettik-3-cocugum-var-hicbirini-tanimiyorum-40909692> (erişim 5 Eylül 2022)

¹² Rao, "Coercion, Commercialization, and Commodification: The Ethics of Compensation for Egg Donors in Stem Cell Research", 1060.

¹³ Alexandra Peyser vd., "The Evolving Landscape of Donor Egg Treatment: Success, Women's Choice and Anonymity", *Journal of Assisted Reproduction and Genetics* 38 (2021), 2327-2332.

¹⁴ Donrich Thaldar, Nicola Lacetera, "Egg Donors' Motivations, Experiences and Opinions: A Survey of Egg Donors in South Africa", *PloS One* 15/1 (January 2020), e0226603. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6961873/> (erişim 5 Eylül 2022)

Küresel ticari bir sektöre dönüşen üreme turizmi, ekonomik açıdan avantajlı olanlara üreme hücresi sağlamak ya da yoksul kadınların taşıyıcı annelik yapmak üzere bu sektöre yönlendirilmesi, kadınların sömürülmesi anlamına geldiği için eleştirilmektedir.¹⁵

Buna karşılık İngiltere’de yumurta satıcı ve alıcısı kadınlarla yapılan bir çalışmaya göre bağışçıların %87,5’i, alıcıların ise %75,7’si yumurta paylaşımının istismara neden olduğu görüşüne katılmamakta, kadınların büyük bir kısmı (%94,2) yumurta bağışının bu konuda problem yaşayanlar için iyi bir çözüm olduğu kanaatini paylaşmaktadır.¹⁶ Taşıyıcı anneliğin fakir kadınların sömürüsü olarak değerlendirilmesine karşı çıkan yaklaşım da bu sorunun yeterli ve adil ödeme ile çözülebileceği görüşünü öne sürmektedir.¹⁷

Oysa bu durumda ücretin yükseltilmesinin, olayı daha cazip hale getirme ve özellikle fakir kadınları, rıza unsurunu zorlayıcı şekilde bu işe teşvik etme riski mevcuttur. Kanaatimizce problem, donör kadınlara ücret ödenip ödenmemesi veya ödenecek ücretin miktarından öte bizatihi kadının, kendisini fiziksel ve ruhsal anlamda tehlikeye atarak bu işe teşebbüs etme durumunda kalmasıdır. Çözümü ise kadınların sosyal ve ekonomik açıdan desteklenmesinde, iş gücünü sağlıklı ve verimli bir şekilde kullanabileceği çalışma alanları açılmasında aramalıdır.

2.2. Fiziksel Metalaştırma

Yumurta bağışının parasal boyutu kadar dikkat çeken diğer yönü, yumurtasını verecek kadınların (donör) fiziksel ve mental özelliklerinin ilgili mecralarda reklam edilmesidir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri’nde alıcı ve satıcı arasında aracılık eden yüzlerce ajansın varlığından söz edilmektedir. Bu ajanslar yumurta bağışçılarını, düzgün kadınsı profiller sunmaya, sosyal medya hesaplarında kişilik özelliklerini, fiziksel veya sanatsal yeteneklerini paylaşmaya teşvik etmektedirler. Kadınlar üzerinde baskı uygulayan söz konusu şirketler, işin ekonomik boyutunu ön plana çıkararak bunları özendirilmekte, buna karşılık kadınların maruz kalabilecekleri duygusal ve psikolojik travmalar ile çeşitli hastalık risklerinden çoğunlukla bahsetmemektedirler.¹⁸

Dünyanın bir başka köşesinde, taşıyıcı anneliğin ve yumurta satışının en yaygın olduğu ülkelerden Hindistan’a bakıldığında benzer bir durumla karşılaşılmaktadır. Örneğin tüp bebek kliniğinde çalışan bir doktorun “Yumurta donörlerinde kadının yaşı, zekâsı, fizikî görünüşü, eğitimi, aile geçmişi gibi özelliklerine bakıyoruz. Taşıyıcı annelerde

¹⁵ BA Lieberman, DR Brison, “Mixed Opinions on Egg Sharing”, *The Lancet (British edition)* 362/9394 (November 2003), 1502.

¹⁶ Zeynep B. Gürtin vd., “Egg-sharing, Consent and Exploitation: Examining Donors’ and Recipients’ Circumstances and Retrospective Reflections”, *Reproductive Bio Medicine Online* 24/7 (June 2012), 698-708.

¹⁷ Jaden Blazier, Rien Janssens, “Regulating The International Surrogacy Market: The Ethics of Commercial Surrogacy in The Netherlands and India”, *Medicine, Health Care and Philosophy* 23/4 (December 2020), 621-630.

¹⁸ Robert Klitzman, “Buying and Selling Human Eggs: Infertility Providers’ Ethical and Other Concerns Regarding Egg Donor Agencies”, *BMC Medical Ethics* 17/1 (November 2016).71; Rene Almeling, “Selling Genes, Selling Gender: Egg Agencies, Sperm Banks, and the Medical Market in Genetic Material”, *American Sociological Review* 72/3 (2007), 319-340.

ise daha çok rahmin karakteriyle ilgileniyoruz.” ifadeleri de kadınların fiziksel özelliklerine göre kategorize edilerek metalaştırılmaları konusunda ABD’deki yaklaşımı desteklemektedir.¹⁹

2.3. Biyolojik ve Ruhsal Sağlığı Tehdit

İster ücretli ister gönüllü yapılmış olsun bu uygulamaların sağlık açısından kadınlar için taşıdığı bir takım riskler bulunmaktadır.²⁰

Taşıyıcı annelik yapacak kadınların, yumurtası alınacak kadınla âdet döngülerini senkronize etmek ve rahimlerini embriyo implantasyonu için hazır hale getirmek üzere bir dizi hormon ilaçları kullanmaları gerekmektedir. Bu ilaçların sinirlilik hali, şişkinlik, mide bulantısı, ateş basması gibi yan etkileri görülebilmektedir. Birden fazla embriyo transfer edilirse, erken doğum (ve bebeklerde serebral palsi) riskini artıran çoğul gebelik olasılığı artmaktadır. Her gebelikte karşılaşılabileceği gibi burada da anne ölümü riski bulunmaktadır. Gebelikleri süresince taşıyıcı kadınların yaşam düzenleri önemli ölçüde değişmektedir. Hindistan gibi ülkelerde yoksulluk içindeki bu kadınlar ailelerinden uzun süre ayrı kalmakta ve tüp bebek klinikleri tarafından işletilen pansiyonlara taşınmaktadır. Erken doğumlarda veya sağlıklı doğum sonrası, bebeği teslim ederken bu kadınlar psikolojik sıkıntılar yaşayabilmektedirler.²¹ Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve başka ülkelerden gelen çiftlerin çocuklarını taşıyan söz konusu kadınlar klinikte açıkça gözaltında tutulmaktadır. Ayrıca taşıdıkları fetüslerin kendilerine ait olmadığı sürekli hatırlatılarak, bebekle bağ kurmalarına engel olduğu için ruhsal baskıya maruz kalmaktadırlar.²²

Yumurta donasyonu, yumurtalıklarda birden fazla yumurtanın olgunlaşmasını temin için hormon tedavisi gerektiren ve bu yumurtaların cerrahi bir operasyonla alınmasını içeren riskli ve ağırlı bir işlemdir.²³ Yumurta verecek kadının, âdet döngüsünü alıcının döngüsüyle senkronize etmek ve yumurtaların kalite ve sayısını yükseltmek için yaklaşık altı hafta boyunca hormon alması gerekmektedir. Stimülasyon başarılı olduğunda, yumurtalar ameliyat ile alınır. Bu prosedürler bir tüp bebek kliniğinde gerçekleştirilir. Stimülasyon alan tüm kadınların yaklaşık yüzde üç ila altısında, hastaneye yatış, doğurganlık kaybı veya ölümle sonuçlanabilen over hiperstimülasyon sendromu (OHSS) görülebilmektedir.²⁴

¹⁹ Amriya Pande, “Commercial Surrogacy in India: Manufacturing a Perfect Mother-worker”, *Journal of Women in Culture and Society* 35/4 (2010), 969-992.

²⁰ Henrik Kjeldgaard Jorgensen, “Paternalism, Surrogacy and Exploitation”, *Kennedy Institute of Ethics Journal* 10/1 (2000), 39-58.

²¹ Jeffrey Kirby, “Transnational Gestational Surrogacy: Does It Have to Be Exploitative?”, *American Journal of Bioethics* 14/5 (2014), 24-32.

²² Jay A. Gupta, “Reproductive biocrossings: Indian egg donors and surrogates in the globalized fertility market”, *International Journal of Feminist Approaches to Bioethics* 5/1 (2012), 25-51.

²³ Rao, “Coercion, Commercialization, and Commodification: The Ethics of Compensation for Egg Donors in Stem Cell Research”, 1058.

²⁴ Skye A. Miner, “Demarcating The Dirty Work: Canadian Fertility Professionals’ Use of Boundary-Work in Contentious Egg Donation”, *Social Science & Medicine* 221 (January 2019), 19-26.

Taşıyıcı anneliğin muhtemel faydalarından daha büyük sömürü potansiyelinin olduğuna ve kadınları metalaştırdığına yönelik pek çok çalışma yapılmıştır.²⁵ Konunun yasal düzenlemelere bu gerekçeyle taşındığı örnekler de mevcuttur. Örneğin Kanada'da taşıyıcı anneliği ve yumurta bağışını yasaklayan düzenleme (2004); insan hayatının ve kadınların üreme kapasitelerinin ticarileşmesinin etik olmaması, her iki uygulamanın da ticarileşmesi durumunda kadınların sömürüye karşı savunmasız hale gelebilecekleri gerekçesine dayandırılmıştır.²⁶

İran, taşıyıcı anneliğin yasal olduğu ülkeler arasında yer almaktadır. Burada taşıyıcılık yapan kadınlarla gerçekleştirilmiş derinlemesine mülakata dayalı bir araştırmada, söz konusu kadınların yaşadığı duygusal tecrübe ortaya konulmaya çalışılmıştır. Dinî açıdan gerçekleştirdikleri eylemle ilgili tereddütleri olan bu kadınların, yaptıkları işi akraba ve çocuklarına açıklamada zorlandıkları da görülmektedir. Öte yandan hepsi, karınlarındaki bebeğe karşı annelik duygusu hissetmemek için kendilerini zorladıklarını söylemektedirler. Araştırma bulgularından, kadınların aynı zamanda potansiyel risklerin tam olarak farkında olmadan, ekonomik sorunlar nedeniyle taşıyıcı anneliğe giretikleri anlaşılmaktadır.²⁷

Hindistan'da²⁸ uluslararası taşıyıcı annelik yapan ve gebelik süresince bir pansiyonda alıkonulan yoksul kadınlarla yapılan mülakata dayalı bir çalışmada, bu kadınların aileleriyle haftada sadece bir kez görüşmelerine izin verildiğine, özel egzersiz ve eğitimlere tabi tutulduklarına yer verilmektedir. Rollerinin sadece rahimlerini kullandırma olduğu, bebekle genetik bir bağlarının bulunmadığı ve doğumdan hemen sonra bebeğin kendilerinden alınacağı periyodik şekilde tekrarlanmak suretiyle psikolojik olarak manipüle edildikleri kaydedilmektedir.²⁹ Bu durumun kadınların insanlık haysiyetlerine ve özerkliklerine saldırı anlamına geldiği ifade edilebilir.

3. Dinî Açıdan Değerlendirme

Taşıyıcı anneliğe ve yumurta bağışı/satışına İslam'ın genel ilkeleri çerçevesinden bakıldığında, söz konusu uygulamaların mubah eylemler kategorisine dâhil olamayacağını gösteren pek çok sebep bulunmaktadır.³⁰

²⁵ Örnek olarak bkz. Elizabeth S. Anderson, "Is Women's Labor a Commodity?", *Philosophy & Public Affairs* 19/1 (1990), 71-92; Alan Wertheimer, "Two Questions About Surrogacy and Exploitation," *Philosophy & Public Affairs* 21/3 (1992), 211-39.

²⁶ Alana Cattapan, "Risky Business: Surrogacy, Egg Donation, and the Politics of Exploitation", *Canadian Journal of Law and Society* 29/3 (December 2014), 361-379.

²⁷ Hoda Ahmari Tehran vd., "Emotional Experiences in Surrogate Mothers: A Qualitative Study", *Iran Journal of Reproduction Med.* 12/7 (July 2014), 471-480.

²⁸ Hindistan geçmişte ticari taşıyıcı annelikte küresel bir merkeze dönüşmüş iken 2015 yılında çıkarılan bir yasayla ulus ötesi taşıyıcı anneliğe yasak getirilmiştir.

²⁹ Annelik ve işçilik rolleri birbirine karışmış durumdadır. Amripa Pande, "Commercial Surrogacy in India: Manufacturing a Perfect Mother-worker", *Journal of Women in Culture and Society* 35/4 (2010), 969-992.

³⁰ Detaylı bilgi için bkz. Ülfet Görgülü, "Taşıyıcı Annelik-Fıkhi Bir Bakış", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 15 (2010), 197-208; Arif Ali Arif, "Taşıyıcı Anne veya Kiralanmış Rahim Konusuna İslami Bir Bakış", *İslam Hukuku*

Aralarında dinen evlenme engeli bulunmayan kadın ve erkeğin sahih nikâh akdine dayalı bir şekilde kurdukları aile birliğinin ve bu beraberliğin bir tezahürü olarak çocuk dünyaya getirmenin, işin doğasına özgü bir mahremiyeti ve hususiyeti bulunmaktadır. Nitekim “Allah size kendi cinsinizden eşler var etti. Eşlerinizden de oğullar ve torunlar verdi ve sizi temiz şeylerden rızıklandırdı.”³¹, “And olsun, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlara da eşler ve çocuklar verdik.”³² mealindeki ayetler çocuk dünyaya getirmenin meşru yolunun evlilik birliği olduğuna işaret etmektedir. Oysa söz konusu uygulamada, karı-koca olarak iki kişinin özeli ve mahremiyeti olan ve bu şekilde kalması gereken bir meseleye, üreme hücresi ve/veya rahmiyle üçüncü bir kadın dâhil edilmektedir. Böylece hem aile mahremiyeti hem nesebin devamıyla ilgili dinin getirdiği meşru düzen ihlal edilmektedir. Evli erkek ve kadının üreme hücrelerinin döllenmesiyle oluşturulan embriyonun bir başka kadının rahmine konulması şeklinde gerçekleşen taşıyıcı annelikte, embriyoya taşıyıcı kadından genetik anlamda bir geçişkenliğin olmadığı belirtilmektedir.³³ Bununla birlikte taşıyıcı anne ile bebek arasında gerek fizyolojik gerek psikolojik açıdan hiçbir etkilenmenin olmadığı söylenemez. Zira bebeği gebelik süresince rahminde taşıyan, kan yoluyla besleyen ve doğumla dünyaya getiren bu kadındır. Taşıyıcı kadın, üreme hücresi kendisine ait olmaması halinde, bebeğin biyolojik anlamda annesi sayılmasa da bahsi geçen nedenlerle annelik şüphesi taşımaktadır. Dolayısıyla taşıyıcı annelik uygulaması, taşıyıcı kadın, bu şekilde dünyaya gelen bebek ve bunların aileleri arasında yeni ve karmaşık bir ilişki ağının doğmasına sebebiyet vermektedir. Bu durumda doğacak bebekle, 3 ila 5 kişi arasında, ebeveynlik ilişkisi bulunabilmektedir.³⁴ Bu nedenle Batı’da bu tür aileler için, dilimizde kırk yamalı anlamına gelen “patchwork” aile nitelemesi kullanılmaktadır. Bu da aile ve akraba bağlarını belirsizleştirme, isimlendirme kargaşası ve kimliksizleştirme sonucunu ortaya çıkarabilmektedir.

Yumurtanın yabancı bir kadından temin edilmesi durumunda ise üreme hücresi yoluyla kadının genetik özelliklerinin, oluşacak embriyoya geçişi nesebin karışmasına yol açmakta, bu da nesil emniyetinin tehdidi anlamına gelmektedir. Üreme turizmi yoluyla dünya üzerinde aynı kadının yumurtalarıyla (ya da aynı erkeğin spermeleriyle) dünyaya gelmiş, birbirinden habersiz kardeşlerin mevcudiyeti, uygulamanın neden olduğu sorun alanlarının başında gelmektedir.

Ancak bu çalışmanın odaklandığı asıl nokta kadının fiziksel ve duygusal açıdan örülenmesi meselesidir. Kur’an’ın ifadesiyle insan, diğer tüm canlılardan fazilet ve değer

Araştırmaları Dergisi, çev. Esra Rahat Özer, 17 (2011), 389-414; Ayşe Şimşek, “İslâm Hukuku Açısından Taşıyıcı Annelikte Meşruiyet Tartışmaları”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 24 (2014), 241-266.

³¹ en-Nahl 16/72.

³² er-Ra’d 13/38.

³³ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı II* (16-18 Kasım 2007) (Ankara: DİB Yayınları 2008), 16

³⁴ Racheli Silvern, Stefan Cojocar, “Interaction between Surrogate Mother and Intended Mother: Sociological Aspects in Surrogacy”, *Revista de Cercetare si Interventie Sociala* 77 (2022), 92.

yönüyle üstün tutulmuş mükerrem bir canlıdır.³⁵ Varlık âlemindeki özel konumu ve saygınlığının bir gereği olarak kendisine dokunulmazlık tanınmıştır.³⁶ Bu nedendir ki insanın herhangi bir cüzü ve organının kira ya da satış akdine konu edilmesi saygınlığına aykırı kabul edilmiş ve böyle bir akde hukuki meşruiyet tanınmamıştır.³⁷

İslam anlayışında tüm organ ve yapılarıyla beden Allah'ın emaneti olup insan, hayatı boyunca bedenini ve sağlığını korumakla sorumlu tutulmuştur. Bu bağlamda kadının, üreme organı olan rahmini, kendisine verilmiş amacı dışında kullanması, başkalarının embriyosunu taşımak için kiraya vermesi ya da ücret almaksızın kullandırmasının bireysel hak kapsamında değerlendirilemeyeceği, bu hususta ortaya konan rıza ve iznin, yapılan işlemi meşru ve mubah hale getirmeyeceği söylenebilir. Üreme hücrelerinin başkalarına bağışlanması ya da para karşılığı satılması da aynı nedenlerle dinen yasak kapsamında değerlendirilir.

Öte yandan kadınların üreme yeteneklerini ticaret konusu yapmaları; kendilerini adeta "üreme kutusu"na dönüştürmeleri ve bir nevi köleleştirmeleri anlamına geldiği, bunun da saygınlıklarını yitirmeye yol açtığı gerekçesiyle etik açıdan da eleştirilmektedir.³⁸ Üreme turizmi çerçevesinde ticari sektöre dönüşmüş olan taşıyıcı annelik ve yumurta donörlüğü uygulamaları, bu işlemlerin yasal olduğu ülkelerde belli ajanslar aracılığıyla yürütülmektedir. Çoğunlukla ekonomik gerekçelerle, söz konusu ajanslar tarafından bu işe özendirilen kadınların bedenleri ve sağlıkları sömürülmekte, tabir uygunsuzsa pastadan büyük payı ise bu şirketler almaktadır. Nitekim taşıyıcı annelerle yapılan çalışmalarda, bazı taşıyıcı annelerin kendilerini bir aile oluşturmaya yardımcı olmuş kabul ederken, diğerlerinin ise kendilerini sömürülmüş olarak hissettikleri görülmektedir.³⁹ Yine konuyla ilgili araştırmalarda "Taşıyıcı annelikte kadınların özellikle de hamile kadınların sesi nadir duyulur." iddiasının, genel olarak doğru olduğu kanaati ortaya konulmaktadır.⁴⁰

Her ne kadar çocuğu olmayan ailelere iyilik amaçlı yapıldığı söylene de taşıyıcı anneliğin büyük bir kısmı kadını, genelde ticaretin özelde ise uluslararası ticaretin bir nesnesi konumuna indirgemektedir. Söz konusu ticaret iki tarafın özgür iradesiyle

³⁵ "Andolsun biz insanoğluna şan, şeref ve nimetler verdik; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık." el-İsrâ 17/70.

³⁶ Ebû Zeyd Abdullah b. Ömer ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille fi usûli'l-fikh*, thk. Halil Muhyiddin el-Meys (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 417; Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Uşûl* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts), 2/332-333; Ebû Hamîd Muhammed el-Gazzâlî, *el-Mustasfâ min 'ilmi'l-usûl*, thk. Muhammed Abdüsselam Abdüşşâfi (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 1/67.

³⁷ Buhârî, "Libâs", 83-87; Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986), 5/125, 133, 145; Ebü'n-Necâ Şerefüddîn el-Haccâvî, *el-İknâ' li tâlibi'l-intifâ'*, thk. Abdullatif es-Subkî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1/14. Mansur b. Yûnûs el-Buhûtî, *Keşşâfu'l-iknâ' an metni'l-iknâ'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ty.), 1/57.

³⁸ Erdem Aydın, "Taşıyıcı Annelikle İlgili Etik Sorunlar", *Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği Dergisi* 3/1 (2006), 19-25.

³⁹ Silvern, Cojocar, "Interaction between Surrogate Mother and Intended Mother: Sociological Aspects in Surrogacy", 92.

⁴⁰ Shanta Everington, *Other Mothers: Curating and Creating Voices of Adoption, Surrogacy and Egg Donation*, PhD thesis, The Open University, 2022, 932.

gerçekleşmiş olsa da bu durum kadının bedeninin kiralanması gerçeğini değiştirmemektedir. Bu ticari sözleşmenin satışa konu olan malı ise çocuklardır.⁴¹ Kadın da adeta malın üretim yeri hükmündedir.

İnsan canının ve şerefının korunması, aile ve nesep emniyetinin sağlanması, kişisel mahremiyetlerin gözetilmesi gibi hususlar ahlaki ve hukuki anlamda evrensel nitelikte değerlerdir. İslam nezdinde de insan canı, ırzı ve haysiyeti, hukuki düzenlemelerle koruma altına alınan temel değerlerin başında gelmektedir.⁴² Bunun bir gereği olarak dinî öğretilerde sağlığın korunmasının ve hastalıkların tedavisinin teşvik edildiği görülmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "Tedavi olun. Zira Allah her hastalıkla birlikte şifasını da yaratmıştır."⁴³ buyruğu ile bu sorumluluğa dikkat çekilmiştir. Zaman içinde tıbbi gelişmelerle birlikte ortaya çıkan kan ve organ nakli gibi uygulamaların belli ilkeler çerçevesinde uygulanabilir (caiz) görülmesi,⁴⁴ bunların tedavi zarureti kapsamında değerlendirilmesinin bir sonucudur. Aynı şekilde normal yoldan çocukları olmayan evli çiftlerin, üreme hücreleri ve rahim kendilerine ait olmak üzere tüp bebek yönteminden yararlanmaları, neslin sahil bir şekilde devamının sağlanması evlenmenin temel gayelerinden biri olması hasebiyle meşru görülmüştür.⁴⁵ Bununla birlikte mevcut tıbbi tedavi yöntemlerinden sonuç alınmaması da söz konusu olabilmektedir. Kur'an "Göklerin ve yerin mülkü Allah'a aittir. O dilediğini yaratır. Dilediğine kız çocukları lütfeder, dilediğine de erkek çocukları bahşeder. Yahut erkek ve kız çocukları olarak birlikte verir. Dilediği kimseyi de çocuksuz bırakır. Şüphesiz O her şeyi bilen, her şeye gücü yetendir."⁴⁶ buyurarak meselenin insanı aşan yönünü, ilahi takdir boyutunu ortaya koymaktadır. Başkasına rahmini kiralamanın ya da üreme hücresini vermenin tıbbi veya hukuki anlamda bir zaruret olarak değerlendirilemeyeceği açıktır. Bu durumda taşıyıcı annelik yapacak kadının rahmini, transfer edilecek embriyo için hazırlama ya da üreme hücresini verecek kadının yumurta kalitesini artırma ve âdet döngüsünü alıcıyla senkronize etme gayesiyle hormon yüklemesinde bulunarak sağlıklarını riske sokmanın da evrensel "canın korunması" ilkesiyle çeliştiği ifade edilebilir.

Taşıyıcı annelik ve yumurta donörlüğü eylemlerinin diğere bir sakıncalı yönünü, kadınların beden mahremiyetlerinin ihlali oluşturmaktadır. Gerek donör kadının üreme

⁴¹ Eda Demirci, Gökçe Türkmeni, "Etik Tartışma Boyutunda Taşıyıcı Annelik"

<https://www.okan.edu.tr/hukuk/sayfa/8126/etik-tartisma-boyutunda-tasiyici-annelik/> (erişim 20.09.2022)

⁴² Gazzâlî, el-Mustasfâ, I, 174; Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer Fahreddîn er-Râzî, *el-Mahsûl*, thk. Tâhâ Câbir Feyyâz el-Ulvânî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997), 5/160; İbrahim b. Musa Şâtîbî, *el-Muvâfakât fi usûli'l-ahkâm* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 2/4; Muhammed Tâhir b. Âşur, *Makâsîdû's-şerîati'l-İslâmiyye*, thk. Muhammed Tâhir Meysâvî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1999), 219-222.

⁴³ Ebû Dâvûd, Tıp, 1; Tirmizî, Tıp, 2.

⁴⁴ Organ naklinin cevaz şartları ile ilgili olarak bkz. *Karârâtü ve tavsiyyâtü Mecmai'l-Fikhi'l-İslâmî* (Doha: Dâru'l-Kütübî'l-Katariyye, 2003), 108-109; Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar* (Ankara: DİB Yayınları, 2020), 515-517.

⁴⁵ *Karârâtü'l-Mecmei'l-Fikhiyyi'l-İslâmî* (Mekke: 2002), 165; Vehbe Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletuhu* (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1989), 3/559; Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, 526; Hayrettin Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile* (İstanbul: 1995), 404.

⁴⁶ Şûrâ 42/49-50.

hücresi alınırken gerek embriyo, taşıyıcı kadının rahmine transfer edilirken bedenlerinin özel bölgesinin açılması söz konusu olmaktadır. İslam'ın mahremiyetle ilgili düzenlemeleri çerçevesinde insan bedeninin, bakılması ve dokunulmasına onay verilmeyen bu özel bölgeleri ancak zaruri durumlarda açılabilir. Zorunluluk arz eden tıbbi müdahaleler zaruret kapsamında değerlendirildiğinden⁴⁷ bu bölgelere dokunulması hukuken meşru hale gelir. Yukarıda da ifade edildiği gibi kanaatimizce taşıyıcı annelik ve yumurta donasyonu tıbbi tedavi kapsamında değerlendirilemeyeceğinden, mahremiyet ihlaline ilişkin getirilen sınırlamalara riayet edilmesi ve meselenin, zaruret hükümlerini uygulamayı gerektiren bir yönü bulunmadığı sonucuna ulaşabiliriz.

İnsan sadece fiziksel nitelikleriyle değil aynı zamanda duygularıyla da insandır. Sevgi ve merhametle yoğrulmuş annelik duygusunun insan hayatında oldukça özel ve ayrı bir yeri bulunmaktadır. Bu açıdan gebelik süresince taşıyıcı anne ile karnında taşıyıp kanıyla beslediği bebek arasında gelişen duygusal bağ ve bağlılık göz ardı edilemeyecek bir önem taşımaktadır. Taşıyıcı anneden annelik duygularını bir tarafa bırakıp gebelik ve doğumla güçlü bir bağ kurduğu bebeğe, doğumun akabinde gözden çıkarılacak bir eşya muamelesinde bulunmasını beklemek onu psikolojik şiddete maruz bırakmak anlamına gelmektedir. Farklı ülkelerde taşıyıcı annelik ile ilgili yapılan bir kısım çalışmalar, çoğu taşıyıcı annenin kendisini "anne" olarak tanımlamasa da genellikle müstakbel ebeveynler ve çocuklarla teması sürdürmek istediklerini, bu tür bir temasın annelerin duygusal istikrarı ve tatmini için önemli olduğunu göstermektedir.⁴⁸ Aksi takdirde annelerin psiko-sosyal travmalı bireyler olma ihtimali söz konusudur. Ayrıca taşıyıcı annelik yapan kadınların gebelik boyunca kendi ailelerinden ayrı kalmak zorunda olmaları, eşleriyle ilişkilerine yasak konulması ve özgürlüklerinin ellerinden alınması da kadınların haysiyetlerini rencide ve onları ruhsal yönden baskı altına alma anlamı taşımaktadır.

Diğer yandan yumurta donörü kadına da genetik çocuğunu merak etmemesi, hiçbir şekilde onu görmemesi, böyle bir varlığı yok sayması yönünde baskı kurmak duygusal anlamda örselenmesine göz yummaktır. Bir kimseye fiziksel şiddet uygulayarak zarar vermek kadar onu duygusal şiddete maruz bırakmak da bir nevi zulümdür. Böyle bir uygulama insanlığın ortak değerlerine ve adalet ilkesine aykırılık taşır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) "Anne ile çocuğunun arasını ayıranın, Allah da kıyamet günü sevdikleriyle arasını ayırır."⁴⁹ buyurarak anneyi evladından ayırmanın uhrevi sorumluluğuna dikkat çekmiş, "Zarar verme yoktur."⁵⁰ ifadeleriyle de her türlü zarar verici eylemi yasaklamıştır. "Def-i mefâsîd celb-i menâfiden evlâdır (Zararı ortadan kaldırmak yararı elde etmekten

⁴⁷ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatib eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 4/216; Muhammed Emîn b. Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-durri'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992), 1/43, 4/36, 6/370.

⁴⁸ Jenny Gunnarsson Payne vd., "Surrogacy Relationships: A Critical Interpretative Review", *Upsala Journal of Medical Sciences*, 125/2 (2020), 190.

⁴⁹ Tirmizî, "Büyû", 52.

⁵⁰ İbn Mâce, *Ahkâm*, 17; Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer Dârekutnî, *es-Sünen*, Beyrut 2004, IV, 51.

önce gelir” (Mecelle, md. 30), “Zarar bi kaderi’l-imbân def olunur (Zarar mümkün olduğunca giderilir)” (Mecelle, md. 31) gibi İslam hukukunun genel ilkeleri de bu hükmü teyit etmektedir.⁵¹

Burada temas edilmesi uygun olan bir husus da İslami açıdan taşıyıcı anneliği meşrulaştırma amacıyla erkek eşin, nikâhlanacağı ikinci bir kadının, bu iş için istihdam edilmesinin bir çözüm olarak sunulmasıdır.⁵² Kanaatimizce böyle bir yaklaşım, bir taraftan İslam’ın yuva kurma ve aile olma ile gözettiği hedefi göz ardı etmesi, diğer yandan hem mevcut eşi hem yeni gelecek olanı değersizleştirme anlamı içermesi açısından eleştiriyeye açıktır. Zira rahminin çocuk dünyaya getirmeye uygun olmaması nedeniyle yeni bir kadınla nikâhlanmak ilk kadın için, çocuk sahibi olmak amacıyla rahmi kullanılmak üzere kendisiyle nikâhlanılmış olmak ikinci kadın için onur kırıcı bir nitelik arz etmektedir. Bu durum ailede çocuğun olmaması sorununu çözmek yerine yeni sorunlar üretmek anlamına gelecektir. Ayrıca ikinci eşin normal yoldan hamile kalma imkân ve ihtimali dikkate alındığında, kendi bebeğini dünyaya getirmek yerine kumasının bebeği için gebelik ve doğum riskine katlanması da makul görünmemektedir. Nitekim nikâhlı ikinci kadının taşıyıcı annelik yapması şeklindeki uygulamaya günümüz fıkıh meclisleri ve âlimlerinin çoğunun da cevaz vermediği görülmektedir.⁵³ Böyle bir yola gitmenin, nikâhın amacı dışında kullanılması bakımından dinî/hukuki meşruiyet sınırının istismar edilmesi olarak da değerlendirilmesi mümkündür.

Görüldüğü üzere taşıyıcı annelik uygulaması bir taraftan çocuk sahibi olmak isteyen belli bir kesimin sorununa çözüm gibi görülmekteyse de diğer taraftan hem dinî açıdan hem psiko-sosyal, biyolojik, etik, hukuk, ticaret hatta uluslararası ticaret gibi alanlarda yeni tartışmalara ve sorunlara yol açmaktadır. Akademik düzlemde bu konuyla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında taşıyıcı anneliğin toplumsal anlamda da mutabık kalınmış bir uygulama olmadığı görülmektedir. Bu nedenle ülkeler arasında yasallık açısından farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Yukarıda da örnekleri verildiği gibi bazı ülkelerde taşıyıcı annelik ve yumurta bağışısı yasak iken, bazısında serbest, bir kısmında ise yok hükmündedir.⁵⁴

⁵¹ Din İşleri Yüksek Kurulu’nun taşıyıcı anneliğin dinen caiz görülemeyeceği yönündeki kararının gerekçesinde mesele fiziksel ve ruhî sağlığın korunması ilkesi açısından da ele alınmış, annelik duygusuyla çocuk üzerinde sahiplik ve öncelik iddiasında bulunmanın olayın failleri olan iki kadını; iki anne arasında kalarak kime anne diyeceğini bilememenin ve dolayısıyla psikolojik bölünmüşlük yaşayıp vicdanî sorumluluk baskısı altında kalmanın ise çocuğu derinden yaralayacağına vurgu yapılmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı, “Din İşleri Yüksek Kurulu” (erişim 3 Eylül 2022). <https://kurul.diyanet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/4482/tasiyici-annelik-uygulamasi-ve-boyle-bir-yolla-dogan-cocugun-annesi-nesebi-mirasi-mahremiyeti-ve-velayetinin-dini-hukmu-hakkinda>

⁵² Hayrettin Karaman, *Aile İlmihali* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 332, 343.

⁵³ *Karârâtü’l-Mecmei’l-Fıkhiyyi’l-İslâmî* (Mekke: 2002), 165; *Karârâtü ve ta’vsiyyâtu Mecmai’l-Fıkhi’l-İslâmî*, 74-75; DİB, “Din İşleri Yüksek Kurulu” (erişim 3 Eylül 2022); Yusuf Karadâvî, *Fetâvâ Muâsıra* (Kahire: Mektebetü’l-İslâmî, 2003), 3/529.

⁵⁴ Mesela taşıyıcı annelik sözleşmesi Fransız Medeni Kanununa göre yok (nulle) hükmündedir. Hazar Ungan Çalışkan, “Bırakınız Taşısınılar: Taşıyıcı Anneliğe Güncel Bakış”, *MÜHF - HAD* 22/1 (2016), 389-509.

Sonuç

Yardımla üreme teknolojisinin gelişiminin doğurduğu sonuçlardan biri olarak dünya üzerinde üreme turizmi yoluyla annelik ve bebek, ticari bir meta haline dönüşmüştür. Bu durum iki tarafın da, hem tüm şeref ve yüceliğiyle anneliğin hem bütün saflık ve masumiyetiyle bebeğin saygınlığına tecavüz anlamına gelmektedir.

Anneliği biyolojik olarak dünyaya çocuk getirmek anlamıyla sınırlandıran dar bakış açısından kurtulup tıbbi nedenlerle çocuğu olmayan eşlere özellikle de kadın aleyhine bu durumu bir baskı unsuruna dönüştürmeye son vermek gerekir. Dinî referanslarımızda çocuk dünyaya getiremediği halde sevgiye ve ilgiye susamış bir çocuğu merhametle himaye eden, anne olmanın hakkını veren örnekler bulunmaktadır. Kur'an'da anlatıldığı üzere Hz. Asiye'nin Hz. Musa peygamberin bebekliğinde ona kucak açmasını⁵⁵, Asr-ı Saadet'te, kendi çocuğu olmayan Hz. Âişe'nin başta yeğenleri olmak üzere pek çok çocuğun yetişmesinde ve eğitiminde aktif rol üstlenmiş olmasını⁵⁶ örnek olarak hatırlamak mümkündür. Çocuk sahibi olmak isteyen ailelerin toplumsal sonuçları meçhul taşıyıcı annelik uygulaması yerine kimsesiz çocukların ailesi olma yönünde gösterecekleri çaba ve fedakârlık sadece bu çocuklar için değil, toplum sağlığı açısından da son derece önemlidir. Zira çocuk suçlularda aile yoksunluğunun ve ebeveyn ilgisinden mahrumiyetin önemli payı bulunmaktadır.

Üreme turizmi ve teknolojileri yoluyla kadınları rahimlerini kiralamaya, yumurtalarını satmaya, sonuç olarak sağlıklarını riske atmaya mecbur bırakan olumsuz şartların giderilmesi sosyal bir sorumluluktur. Kadından dokuz ay bir bebeği rahminde taşıyıp ona duygusal olarak bağlanmamasını talep etmek, canını tehlikeye atarak dünyaya getirdiği çocuğun yüzünü görmeden onu biyolojik ailesine verip hiçbir şey olmamış gibi hayatına devam etmesini beklemek fıtratla olduğu kadar, merhamet ve adalet erdemleriyle de bağdaştırılamayacak bir uygulamadır. Bunun yanı sıra yumurtasını satabilmek için kadınların, fiziksel özelliklerini pazarlamaya yönlendirilmeleri de insan haysiyetini hiçe sayan bir yaklaşımdır.

Üreme turizmi marifetiyle dünya geneline yaygınlaşmış olan bu problemlerin ortadan kaldırılmasının toplumsal bir eğitim meselesi olduğu görülmektedir. Kadınıyla erkeğiyle konuyla ilgili tüm bireylerin, özellikle de sömürüye uğrayan kadınların eğitim yoluyla farkındalıklarının arttırılması büyük önem taşımaktadır. Bunun yanında pek çoğu yoksulluk sınırında hatta altında, hayata tutunmaya çalışan bu kadınların ve ailelerinin ekonomik ve kültürel anlamda yaşam kalitelerinin iyileştirilmesi de insanlık şerefi ve sosyal adaletin bir gereğidir.

⁵⁵ el-Kasas 28/9.

⁵⁶ Örnek olarak bkz. Ebû Abdullah Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1410/1990), 8/350.

Üreme turizmi yoluyla taşıyıcı annelik uygulamasının vekil aile tarafı ve taşıyıcı kadının ailesiyle ilişki boyutu yeterince tartışmaya açılmış değildir. Ayrıca üreme turizmi ve teknolojilerine evlilik dışı beraber yaşayanlar, bekâr erkek veya kadınlar ve eşcinseller tarafından da müracaat ediliyor olması dikkate alındığında, bu yolla dünyaya gelen çocukların refahı, toplumsal uyumu, psikolojik durumu gibi birey olma halleri açısından konunun hala çalışılmaya muhtaç olduğu görülmektedir. Zira eşcinsel bireylerin yetiştirdiği çocukların kendileri gibi olma riski bulunmaktadır. Bu da heteroseksüel yaşamın dolayısı ile neslin sahil yoldan devamının karşısında bir tehlike arz etmektedir.

Kaynakça

- Almeling, Rene. "Selling Genes, Selling Gender: Egg Agencies, Sperm Banks, and the Medical Market in Genetic Material". *American Sociological Review* 72/3 (2007), 319-340.
- Anderson, Elizabeth S. "Is Women's Labor a Commodity?". *Philosophy & Public Affairs* 19/1 (1990), 71-92.
- Arif, Ali Arif. "Taşıyıcı Anne veya Kiralanmış Rahim Konusuna İslami Bir Bakış". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. Çev. Esra Rahat Özer. 17 (2011), 389-414.
- Aydın, Erdem. "Taşıyıcı Annelikle İlgili Etik Sorunlar". *Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği Dergisi* 3/1 (2006), 19-25.
- Blazier, Jaden, Rien Janssens. "Regulating The International Surrogacy Market: The Ethics of Commercial Surrogacy in The Netherlands and India". *Medicine, Health Care and Philosophy* 23/4 (December 2020), 621-630.
- Buhûtî, Mansur b. Yûnûs. *Keşşâfu'l-kınâ' an metni'l-iknâ'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Cattapan, Alana. "Risky Business: Surrogacy, Egg Donation, and the Politics of Exploitation". *Canadian Journal of Law and Society* 29/3 (December 2014), 361-379.
- Çalışkan, Hazar Ungan. "Bırakınız Taşısınlar: Taşıyıcı Anneliğe Güncel Bakış", *MÜHF - HAD* 22/1 (2016), 389-509.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer. *es-Sünen*. Beyrut: 2004.
- Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah b. Ömer. *Takvîmü'l-edille fî usûli'l-fikh*, thk. Halil Muhyiddin el-Meys. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Demir, Zekiye. *Modern ve Postmodern Feminizm*. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2014.
- Demirci, Eda, Türkmeni, Gökçe. "Etik Tartışma Boyutunda Taşıyıcı Annelik". <https://www.okan.edu.tr/hukuk/sayfa/8126/etik-tartisma-boyutunda-tasiyici-annelik/> (erişim 20.09.2022)

- Din İşleri Yüksek Kurulu. *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı II* (16-18 Kasım 2007). Ankara: DİB Yayınları 2008.
- Din İşleri Yüksek Kurulu. *Fetvalar*. Ankara: DİB Yayınları, 2020.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, "Din İşleri Yüksek Kurulu"
<https://kurul.diyanet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/4482/tasiyici-annelik-uygulamasi-ve-boyle-bir-yolla-dogan-cocugun-annesi-nesebi-mirasi-mahremiyeti-ve-velayetinin-dini-hukmu-hakkinda> (erişim 3 Eylül 2022).
- Everington, Shanta. *Other Mothers: Curating and Creating Voices of Adoption, Surrogacy and Egg Donation*. PhD thesis. The Open University, 2022.
- Gazzâlî, Ebû Hamîd Muhammed. *el-Mustasfâ min ilmi'l-usûl*. thk. Muhammed Abdüsselam Abdüşşâfiî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Görgülü, Ülfet. "Taşıyıcı Annelik-Fıkhi Bir Bakış". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 15 (2010), 197-208.
- Gupta, Jay A. "Reproductive biocrossings: Indian egg donors and surrogates in the globalized fertility market". *International Journal of Feminist Approaches to Bioethics* 5/1 (2012), 25-51.
- Gürtin, Zeynep B. vd. "Egg-sharing, Consent and Exploitation: Examining Donors' and Recipients' Circumstances and Retrospective Reflections". *Reproductive Bio Medicine Online* 24/7 (June 2012), 698-708.
- Haccâvî, Ebü'n-Necâ Şerefüddîn. *el-İknâ' li tâlibi'l-intifâ'*. thk. Abdullatif es-Subkî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- <https://www.milliyet.com.tr/gundem/3-defa-cocuk-aldirdim-keske-aldirmasaydim-satardim-tek-tek-anlattilar-parasi-batsin-2836285> (erişim 25 Ağustos 2022)
- <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kibrista-yumurtalarini-satan-dilaranin-yolculuguna-eslik-ettik-3-cocugum-var-hicbirini-tanimiyorum-40909692> (erişim 5 Eylül 2022)
- "IVF and Egg Donation Abroad - 9 most popular destinations in 2021"
<https://www.eggdonationfriends.com/ivf-egg-donation-abroad-the-most-popular-destinations/> (erişim 8 Şubat 2022)
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Durri'l-muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992.
- İbn Âşur, Muhammed Tâhir. *Makâsîdü'ş-şerâti'l-İslâmiyye*. thk. Muhammed Tâhir Meysâvî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1999.

- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübra*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- Jorgensen, Henrik Kjeldgaard. "Paternalism, Surrogacy and Exploitation". *Kennedy Institute of Ethics Journal* 10/1 (2000), 39-58.
- Karadâvî, Yusuf. *Fetâvâ Muâsıra*. Kahire: Mektebetü'l-İslâmî, 2003.
- Karaman, Hayrettin. *Aile İlmihali*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- Karaman, Hayrettin. *İslâm'da Kadın ve Aile*. İstanbul: 1995.
- Karârâtü'l-Mecmei'l-Fıkhiyyi'l-İslâmî*. Mekke: 2002.
- Karârâtu ve tavsiiyyâtu Mecmai'l-Fıkhi'l-İslâmî*. Doha: Dâru'l-Kütübi'l-Katariyye, 2003.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ilmiiyye, 1986.
- Kirby, Jeffrey. "Transnational Gestational Surrogacy: Does It Have to Be Exploitative?". *American Journal of Bioethics* 14/5 (2014), 24-32.
- Klitzman, Robert. "Buying and Selling Human Eggs: Infertility Providers' Ethical and Other Concerns Regarding Egg Donor Agencies". *BMC Medical Ethics* 17/1 (November 2016), 71.
- Kuş, Özgür, Güven, Gamze Özbek. "Üreme Turizmi ile Yaygınlaşan Taşıyıcı Annelik Üzerine Etik Bir Değerlendirme". *Türkiye Biyoetik Dergisi* 8/2 (2021), 126-133.
- Lieberman, BA, Brison, DR. "Mixed Opinions on Egg Sharing". *The Lancet (British edition)* 362/9394 (November 2003), 1502.
- Miner, Skye A. "Demarcating The Dirty Work: Canadian Fertility Professionals' Use of Boundary-Work in Contentious Egg Donation". *Social Science & Medicine* 221 (January 2019), 19-26.
- Pande, Amripa. "Commercial Surrogacy in India: Manufacturing a Perfect Mother-worker". *Journal of Women in Culture and Society* 35/4 (2010), 969-992.
- Patel, Naranbhai vd. "Insight Into Different Aspects of Surrogacy Practices". *Journal of Human Reproductive Sciences* 11/3 (2018), 212-218.
- Payne, Jenny Gunnarsson vd. "Surrogacy Relationships: A Critical Interpretative Review". *Upsala Journal of Medical Sciences*, 125/2 (2020), 183-191.
- Pennings, Guido. "Reproductive Tourism As Moral Pluralism in Motion". *Journal Medical Ethics* 28 (2002), 337-341.

- Peyser, Alexandra. vd. "The Evolving Landscape of Donor Egg Treatment: Success, Women's Choice and Anonymity". *Journal of Assisted Reproduction and Genetics* 38 (2021), 2327-2332.
- Rao, Radhika. "Coercion, Commercialization, and Commodification: The Ethics of Compensation for Egg Donors in Stem Cell Research", *Berkeley Technology Law Journal* 21/3 (July 2006), 1055-1066.
- Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer Fahreddîn. *el-Mahsûl*. thk. Tâhâ Câbir Feyyâz el-Ulvânî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997.
- Serahsî, Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Uşûl*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Silvern, Racheli, Cojocar, Stefan. "Interaction between Surrogate Mother and Intended Mother: Sociological Aspects in Surrogacy". *Revista de Cercetare si Interventie Sociala* 77 (2022), 89-105.
- Şâtîbî, İbrahim b. Musa. *el-Muvâfakât fî usûli'l-ahkâm*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Şimşek, Ayşe. "İslâm Hukuku Açısından Taşıyıcı Anelikte Meşruiyet Tartışmaları". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 24 (2014), 241-266.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Muğni'l-muhtâc*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Tehran, Hoda Ahmari vd. "Emotional Experiences in Surrogate Mothers: A Qualitative Study". *Iran Journal Reproduction Med.* 12/7 (July 2014), 471-480.
- Thaldar, Donrich, Lacetera, Nicola. "Egg Donors' Motivations, Experiences and Opinions: A Survey of Egg Donors in South Africa". *PloS One* 15/1 (January 2020), e0226603. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6961873/> (erişim 5 Eylül 2022)
- Van Berkel, D. vd. "Becoming a Mother By Non-Anonymous Egg Donation: Secrecy and The Relationship Between Egg Recipient, Egg Donor and Egg Donation Child". *Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology* 28/2 (2007), 97-104.
- Wertheimer, Alan. "Two Questions About Surrogacy and Exploitation". *Philosophy & Public Affairs* 21/3 (1992), 211-39.
- Zuhaylî, Vehbe. *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletuhu*. 8 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1989.